

впливає на рівень розвитку того чи іншого компонента готовності до професійної діяльності, що сприяє чи, навпаки, перешкоджає самореалізації в обраній спеціальності.

Література

1. *Лещук Г. В.* Соціальні основи профорієнтації: лекційний курс / Г. В. Лещук. – Тернопіль: ТДПУ, 2004.
2. *Дьяченко М. И.* Психологическая проблема готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск: Изд-во БГУ, 1976. – 176 с.
3. *Моляко В. О.* Психологічна готовність до творчої праці / В. О. Моляко. – К.: Знання, 1989. – 48 с.
4. Професіоналізм особистості: теоретико-методологічний аспект: монографія / [В. Й. Бочелюк, С. А. Білоусов, Г. О. Горіань та ін.]; під ред. В. Й. Бочелюка. – Запоріжжя: ГУ “ЗІДМУ”, 2007. – 248 с.
5. *Конюхова Е. Т.* Чинник готовності у формуванні установки на успішність професійної діяльності [Електронний ресурс] / Е. Т. Конюхова. – Режим доступу: http://totem.edu.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=84&Itemid=28.

© Угрин О. Г.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ МОЛОДІ

Г. Л. Чепурна, м. Чернігів

Розглянуто соціально-психологічні чинники перфекціонізму молоді. Здійснено теоретичний аналіз сучасних психологічних досліджень, присвячених означеній проблемі. Виділено соціально-психологічні детермінанти формування перфекціонізму молоді, визначено особливості соціокультурних умов формування цього феномена.

Ключові слова: перфекціонізм, соціально-психологічні чинники, саморозвиток, самовдосконалення, соціокультурна ситуація.

Рассмотрены социально-психологические факторы перфекционизма молодежи. Осуществлен теоретический анализ современных психологических исследований, посвященных обозначенной проблеме. Выделены социально-психологические детерминанты перфекционизма молодежи, определены особенности социокультурных условий формирования этого феномена.

Ключевые слова: перфекционизм, социально-психологические факторы, саморазвитие, самосовершенствование, социокультурная ситуация.

The article deals with the socio-psychological aspects of youth perfectionism. The theoretical analysis of contemporary psychological research, studying the issue has been carried out. The socio-psychological factors of perfectionism are highlighted. The features of socio-cultural conditions of perfectionism formation have been determined.

Key words: perfectionism, socio-psychological factors, self-development, self-improvement, socio-cultural situation.

Проблема. Прагнення до досягнень, високий рівень домагань, здатність мобілізувати свої сили й можливості задля їхньої реалізації стають неодмінною складовою успішної життєдіяльності молоді людини в сучасному соціумі. Як зазначає Т. М. Титаренко, у наш час відбувається формування “суб’єкта нового типу”, котрий має високі, або навіть непомірні, домагання та прагне втілити їх у життя [1, с. 49].

Одним з понять, що використовують у психології для вивчення прагнення особистості до досягнень і самовдосконалення, є поняття “перфекціонізм”. У сучасній психологічній науці дотепер не існує єдиної концепції щодо визначення поняття, структури, динаміки, чинників розвитку цього психологічного феномена. У широкому сенсі перфекціонізм означає прагнення до досконалості, відповідно перфекціоніст – це людина, що прагне бути кращою в усіх аспектах своєї життєдіяльності [2, с. 157].

Прихильники різних концепцій перфекціонізму вважають, що прагнення до досконалості може як допомагати людині в успішній самореалізації, так і породжувати значні ризики в соціальній сфері її життєдіяльності. Високий рівень домагань, відповідальність, організованість, мотивація досягнення успіху, альтруїзм, притаманні перфекціоністам, є необхідними і важливими якостями для адаптації та професійної самореалізації людини в сучасному суспільстві. Натомість такі перфекціоністські настановлення, як орієнтація на очікування інших, висока самокритичність та надмірні вимоги до оточення, можуть призводити до порушення міжособових контактів, нездатності до довірливих теплих стосунків, незадоволеності соціальним життям і відносинами [3].

Дослідники вважають, що загалом патерн перфекціонізму формується саме в юнацькому віці [4]. Отож особливої актуальності набуває вивчення соціально-психологічних чинників перфекціонізму молоді.

Мета дослідження: на основі теоретичного аналізу сучасної зарубіжної і вітчизняної наукової літератури з означеної проблеми визначити соціально-психологічні чинники перфекціонізму, з’ясувати соціально-психологічні умови формування перфекціонізму молоді.

Вищезазначену проблему розглядали в тому чи іншому аспекті як зарубіжні (А. Бек, Д. Бернс, С. Дж. Блатт, М. Голендер, К. Дабровські, А. Пахт, К. Горні, Д. Хамачек, С. В. Воликова, А. М. Галкіна, І. І. Грачова, А. Б. Холмогорова), так і вітчизняні (О. Л. Вознесенська, І. А. Гуляс, Л. А. Данилевич, Л. А. Лепіхова, Т. М. Титаренко, О. М. Шиловська та ін.) дослідники. Більшість із них вважають перфекціонізм соціокультурним феноменом, зараховуючи до макросоціальних чинників його формування менталітет і соціокультурні традиції відповідних суспільств [2; 5–8].

Історично перфекціонізм пов'язують з ідеями протестантизму і філософією прагматизму, представники якої вбачали вдосконалення людини у досягненні нею успіху в діяльності. Саме на життєвому зусиллі, на думці, що людина лише тоді фігурує як елемент порядку, коли сама перебуває в максимальному напруженні всіх сил, побудована сучасна європейська культура [9, с. 108]. Л. А. Лепіхова характеризує новоевропейську модель людини як активістсько-предметну, де головним настановленням є потреба в досягненні [10]. Культ успіху та пріоритет індивідуальних досягнень стали істотними ціннісними тенденціями і сучасного українського суспільства [1; 10–12].

В умовах культурної глобалізації, падіння регулятивної ролі традиції, модифікації суспільних цінностей молода людина дістає велику автономність і високий ступінь самостійності, що розширює напрями її самовдосконалення, самовизначення. А проте суперечливість суспільних ціннісних еталонів, що виникли внаслідок взаємопроникнення різних несумісних культур та їхніх традиційних систем, значно ускладнюють цей процес [11; 13]. На думку Ю. В. Романенка, суперечності сучасного соціокультурного простору посилюються через інформаційний обмін між перехідним українським суспільством і розвиненими країнами – “лідерами смислопродукування” [14]. Ідея досягнення в європейських постмодерних країнах пропагується з наголосом на реальному життєздійсненні, на відміну від українського суспільства, в якому домінує “досить цинічна і відверта мотивація досягнень” [1, с. 3]. Водночас канонічним наративам (на думку Н. В. Чепелевої) бракує моделі успіху. Натомість у сучасних текстах української культури панують наративи поразок, приниження і страждань – так званий наратив плачу [12].

Швидкі темпи зміни домінуючих суспільних пріоритетів сьогодні позбавляють молоду людину можливості скористатися заздалегідь заданими аксіологічними орієнтирами, не дають часу замислитися над змістом і ціннісно-культурним наповненням загальноживаних норм та стереотипів, укорінених у нашому житті. Людина залишається переважно користувачем соціально адаптованих

міфів, що дає їй змогу спростити життя, умовно обираючи для себе модель поведінки [15]. Схожу думку висловлює В. М. Дружинін, котрий вважає, що тип особистості є результатом реалізації певного варіанта життя [7]. Дослідник наголошує на виникненні в сучасному соціокультурному просторі ринку стилів життя, де одним з найбільш рекламаних варіантів виступає “життя як досягнення”. Людина, що прагне досягнень, на думку дослідника, нав’язує себе навколишньому світові, адже будь-яка її мета перебуває ззовні. Причому сам світ сприймається перфекціоністом крізь призму своєї мети – у світі є лише засоби і перепони, люди корисні і некорисні, вороги і соратники, успіхи і невдачі [там само]. З роздумами Дружиніна збігаються результати досліджень Т. Ю. Юдєєвої, яка підкреслює, що перфекціонізм не є характерним атрибутом певного типу особистості, а може мати місце в структурі різних особистісних типів унаслідок впливу соціокультурних чинників і родинного виховання [16].

Напрями самовдосконалення, задані соціумом, укорінюються у свідомість молоді людини за посередництвом ЗМК. Причому в зразках, що тиражуються ЗМК, акцент робиться на зовнішніх атрибутах досягнень: матеріальному достатку, суспільному визнанні тощо [11; 12; 17]. Досліджуючи взаємозв’язок перфекціонізму з ідеалами особистості, І. І. Грачова зауважує, що видання і передачі, згадані молодими людьми під час дослідження, пропагують культ успішності, де акцент робиться не на соціоцентричних цілях, не на видатних досягненнях, талантах і заслугах перед суспільством, а скоріше на матеріальному достатку. Цінність прагнення до самовдосконалення, до індивідуальних досягнень відірвано від супутніх самоаналізу, трудолюбства, духовного зростання [17].

І. Д. Бех із жalem констатує, що сучасній молоді нав’язується новоявлена модель поведінки, сутність якої полягає у розриві з теперішнім заради майбутнього, яке бачиться переважно в його “вестернізованому” варіанті [18]. Вестернізацію соціокультурного простору яскраво виражено формулою: “Maneu, Power, Fame, Success” (гроші, влада, популярність, успіх).

Ще однією характеристикою сучасного українського медіапростору є засилля російських серіалів, де вищезазначена американська формула поєднується з такою особливістю російської ментальності, як відмова від зусиль. Зауважимо, що саме несформованість культури намагання російський дослідник М. К. Мамардашвілі вважає однією з основних відмінностей російської ментальності від європейської [19]. У результаті маємо пропагування “легкого успіху”, зв’язок культу успіху і насолоди. “Рольовими моделями”, що пропонуються молоді з обкладинок глянців, слугують “світські леви”. Навіть

якщо це успішні молоді спортсмени чи бізнесмени, їхнім досягненням і праці не приділяється належної уваги – вони насамперед характеризуються як люди багаті, фізично красиві, задоволені своєю світськістю. Цинізм, нетерпимість до слабкості, розподіл на успішних і невдах транслюється в численних популярних молодіжних реаліті-шоу. Отже, основними характеристиками зразків досконалості, на які має орієнтуватися молодь в сучасному українському медіапросторі, є налаштованість на досягнення зовнішнього успіху будь-якою ціною, пропагування “легкого успіху”, зв’язок успіху і культу насолоди.

Перфекціоністські настановлення як відображення ідей широкого соціуму культивуються в багатьох сучасних родинах. Прагнучи створити для дітей у подальшому умови соціально успішного життя, сучасні батьки пред’являють до дітей непомірні вимоги. Слід зазначити, що більшість дослідників перфекціонізму звертають увагу на зумовленість цього феномена перш за все сімейними чинниками, а саме тими очікуваннями, надіями і вимогами, що покладають на дітей батьки (А. Бек, Р. Блатт, С. В. Воликова, А. М. Галкіна, І. І. Грачова, М. Голендор, А. Пахт, Р. Фрост, Г. Флетт, Д. Хамачек, К. Горні, А. Б. Холмогорова та ін.) [20]. Зауважимо, що проблема ролі батьківських настановлень у формуванні перфекціонізму є однією з найкраще досліджених; разом з тим у більшості досліджень криється “проблемно-клінічний” підхід до проблеми, зосереджений переважно на вивченні порушень системи батьківсько-дитячих взаємовідносин, що зумовлюють формування надмірного, неадекватного прагнення до досконалості. На основі теоретичного аналізу досліджень зарубіжних вітчизняних авторів можемо виділити такі дисфункціональні родинні настановлення: надмірно високі батьківські очікування, стандарти в поєднанні з опосередкованою критикою; брак, умовність або ж непослідовність батьківського схвалення; симбіотичний характер зв’язку з дитиною, гіперопіка, надмірна тривога з приводу адаптації дитини в майбутньому; порушення системи емоційних комунікацій між батьками і дітьми, що проявляється в стимуляції негативних емоцій та фіксації на них, забороні на вираження почуттів, зокрема забороні на агресію і протест; нарешті, перфекціоністські настановлення самих батьків [20].

Відомий представник когнітивної психотерапії А. Бек пише, що внаслідок прояву дисфункціональних родинних настановлень у перфекціоніста формується особливий когнітивний стиль. Автоматичними думками таких людей є: “існують правильні і неправильні вчинки та емоції”, “я повинен уникати помилок”, “зробити помилку означає зазнати непоправної невдачі”, “зробити помилку означає заслужити критику” [21, с. 196].

Особливо страждають від надмірних батьківських вимог обдаровані діти, на яких батьки покладають великі надії та сподівання. Діти з таких родин, як правило, навчаються в престижних школах з ускладненою програмою, де також пред'являються завищені вимоги, котрим необхідно відповідати, що в поєднанні з надмірною вимогливістю батьків та ігноруванням інших позитивних рис та моделей поведінки може призвести до негативних виявів перфекціонізму [5]. У дорослому житті така людина, не усвідомлюючи власних потреб, нав'язливо прагне досягти чого-небудь у житті.

Незважаючи на соціально-психологічні ризики перфекціонізму, останнім часом усе більше дослідників визнають, що прагнення до самовдосконалення стає важливою складовою життєвої позиції сучасної людини [22]. Відповідно науковці більше уваги приділяють позитивним аспектам вивчення перфекціонізму. Зокрема, одним з важливих структурних компонентів перфекціонізму є високий рівень домагань. Проблеми впливу сімейних факторів на розвиток життєвих домагань людини присвячено чимало напрацювань вітчизняних дослідників. На основі теоретичного аналізу і власних емпіричних досліджень вони підкреслюють значний вплив раннього життєвого досвіду на розвиток життєвих домагань. Серед особливостей родинного виховання, що сприяють формуванню високого, адекватного рівня домагань, українські дослідники виокремлюють високу самооцінку рівня досягнень батьків, авторитетний стиль виховання, постійну емоційну підтримку [23–25].

Разом з тим дехто з дослідників вважає перфекціонізм рисою, що не пояснюється лише впливами соціуму, – важлива роль у процесі самовдосконалення відводиться самій особистості. Такий підхід демонструється в зарубіжних наукових студіях із психології особистості, представники якої ще з 60-х років ХХ ст. розглядають перфекціонізм як невід'ємну рису обдарованих людей. Дослідники наголошують, що перфекціоністські тенденції спрямовують особистість на пошуки смислу власного життя, з'являється почуття “місії”, уявлення про життєву мету, сенс існування. Саме зв'язок із трансцендентним звільняє особистість від обмежень, накладених соціальними стереотипами. На думку К. Дабровські, хоча формування та усвідомлення перфекціонізму і відбувається під впливом соціального оточення, згодом перфекціоністські тенденції фіксуються не на демонстрації досконалості іншим людям та виконанні завдань задля схвалення оточенням, а на власному розвитку [26, р. 29].

На схожі висновки натрапляємо в дисертаційному дослідженні І. А. Гуляс. Дослідниця акцентує увагу не лише на соціокультурній, а й моральнісній детермінації явища перфекціонізму в структурі

диспозицій особистості. Набуваючи особистісного смислу, перфекціонізм перетворюється на інтегральну особистісну диспозицію, орієнтуючи людину на буття, пов'язане з тенденцією її постійного розвитку, самоактуалізації та самотрансценденції в суспільно корисній діяльності [27].

Висновки. Отже, на підставі теоретичного аналізу психологічної літератури можемо виділити кілька підходів до вивчення чинників перфекціонізму. Більшість дослідників вважають перфекціонізм соціокультурним феноменом, що формується під впливом соціокультурних традицій, менталітету та найближчого соціального оточення (насамперед батьків). На макросоціальному рівні важливу роль у формуванні перфекціонізму відіграє така істотна ціннісна тенденція сучасного суспільства, як культ успіху та досягнень. Водночас аналіз досліджень, присвячених вивченню соціокультурних особливостей сучасного суспільства, дає підстави стверджувати, що сьогодні в соціокультурному просторі недостатньо представлені уявлення про самовдосконалення як результат інтенсивної внутрішньої праці. Ототожнення прагнення до самовдосконалення з можливістю “встигнути вписатися” в соціальний контекст парадоксальним чином призводить до дезадаптивних проявів перфекціонізму: соціальної тривожності, мотивації уникнення невдачі, побудови власного життя за соціальними трафаретами тощо.

Розглядаючи стан вивченості проблеми формування перфекціонізму, слід згадати і про наявність іншого підходу до цієї проблеми. Зокрема, ряд дослідників вважають перфекціонізм феноменом, який складно пояснити лише впливами соціуму, адже важлива роль у виборі напрямів самовдосконалення належить самій особистості. Науковці звертають увагу на те, що, хоча формування та усвідомлення перфекціонізму відбувається під впливом соціального оточення, згодом перфекціоністські тенденції фіксуються вже не на демонстрації досконалості іншим людям та виконанні завдань задля схвалення оточенням, а на власному розвитку.

Отже, у подальших теоретичних і практичних розвідках, метою яких є дослідження проблеми перфекціонізму молоді, важливим видається вивчення соціально-психологічних чинників формування у молодих людей уміння не лише швидко адаптуватися до нових умов життя, а й знаходити власні шляхи саморозвитку і самовдосконалення.

Література

1. *Титаренко Т. М.* Особистісний потенціал як джерело життєвих домагань / Т. М. Титаренко // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2005. – Вип. 12 (15). – С. 49–60.

2. Ясная В. А. Перфекционизм: история изучения и современное состояние проблемы / В. А. Ясная, С. Е. Ениколопов // Вопросы психологии. – 2007. – № 4. – С. 157–167.
3. Чепурна Г. Л. Перфекціонізм як чинник соціальної активності молоді / Г. Л. Чепурна // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету : Педагогіка та психологія : зб. наук. праць : у 2 т. — Чернігів, 2009. – Вип. 74. – Т. 2. – С. 173–178.
4. Peters S. Perfectionism: different views / S. Peters. – New York : Pergamon, 2001. – P. 66–90.
5. Воликова С. В. Родительский перфекционизм – фактор развития эмоциональных нарушений у детей, обучающихся по усложненным программам / С. В. Воликова, А. Б. Холмогорова, А. М. Галкина // Вопросы психологии. – 2006. – № 5 – С. 23–32.
6. Гаранян Н. Г. Перфекционизм как фактор студенческой дезадаптации / Н. Г. Гаранян, Д. А. Андрусенко, И. Д. Хломов // Психологическая наука и образование. – 2009. – № 1. – С. 72–81.
7. Дружинин В. Н. Погоня за горизонтом (Жизнь как достижение) / В. Н. Дружинин // Варианты жизни: Очерки экзистенциальной психологии. – М. : ПЕР СЭ; СПб. : ИМАТОН-М, 2000. – С. 59–75.
8. Pacht A. R. Perfections on perfectionism / A. R. Pacht // American Psychologist. – 1984. – V. 39. – P. 386–390.
9. Иванченко Г. В. Идея совершенства в психологии и культуре / Г. В. Иванченко – М. : Смысл, 2007. – 225 с.
10. Лепіхова Л. А. Детермінанти соціально-психологічних відмінностей постановки життєвих завдань / Л. А. Лепіхова // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2008. – Вип. 19 (22). – С. 139–150.
11. Кочубейник О. М. Екзистенційний проект як можливість становлення особистості / О. М. Кочубейник // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2008. – Вип. 19 (22). – С. 166–173.
12. Чепелева Н. В. Жизненный успех как нарратив / Н. В. Чепелева // Успішність особистості: потенціал та обмеження : міжнар. наук.-практ. конф., 18 берез. 2010 р. : тези доповідей. – Режим доступу : <http://www.psychscience.com.ua/department/oklad.php?mova=ua&scho= ua/knopki/konfer-2010/index.php>.
13. Єрмаков Т. І. Індивідуальне розуміння концепту “Я” як ключова компетентність особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства / Т. І. Єрмаков // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2002. – Вип. 6 (9). – С. 200–207.
14. Романенко Ю. Історико- та теоретико-соціологічні засади дослідження проблеми смислопродукування / Ю. Романенко // Соціальна психологія. – 2004. – № 6 (8). – С. 106–123.
15. Горностаї П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності / П. Горностаї // Основи теорії гендеру. – К. : К.І.С.Ю., 2004. – С. 132–156.
16. Юдеева Т. Ю. Перфекционизм как личностный фактор депрессивных и тревожных расстройств : автореф. дис. на соискание науч. степени канд.

- психол. наук : спец. 19.00.04 “Клиническая психология” / Т. Ю. Юдеева. – М., 2007. – 25 с.
17. *Грacheва И. И.* Уровень перфекционизма и содержание идеалов личности : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 / Грacheва Ирина Ивановна. – М., 2006. – 154 с.
 18. *Бех И. Д.* Виховання особистості в сучасній соціально-освітній ситуації [Електронний ресурс] / І. Д. Бех. – Режим доступу : <http://www.edu.org.ua/meeting/forum2/3.shtml>.
 19. *Мамардашвили М. К.* Сознание и цивилизация. Тексты и беседы / М. К. Мамардашвили. – М. : Логос, 2004. – 272 с.
 20. *Чепурна Г. Л.* Сімейні дисфункціональні установки як фактор розвитку дезадаптивного перфекціонізму / Г. Л. Чепурна // Науковий вісник Чернівецького університету : Педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – Чернівці, 2009. – Вип. 498–499. – С. 195–199.
 21. *Бек А.* Когнитивная психотерапия расстройств личности / А. Бек, А. Фример. – СПб. : Питер, 2002 – 544 с.
 22. *Титаренко Т. М.* Домагання особистості у контексті ефективного життєздійснення / Т. М. Титаренко // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2007. – Вип. 18 (21). – С. 3–13.
 23. *Вознесенська О. Л.* Значення досвіду раннього дитинства у формуванні життєвих домагань особистості / О. Л. Вознесенська // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2004. – Вип. 8 (11). – С. 113–121.
 24. *Лепіхова Л. А.* Вплив досвіду на розвиток життєвих домагань молоді / Л. А. Лепіхова // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей. – К., 2006. – Вип. 13 (16). – С. 128–138.
 25. *Шиловська О. М.* Сім'я як чинник усвідомлення власного досвіду дітьми молодшого шкільного віку / О. М. Шиловська // Психологічна герменевтика / [наук. ред. Чепелева Н. В.]. – К. : Міленіум, 2005. – Вип. 3. – С. 169–172.
 26. *Debrovski K.* Positive disintegration / K. Debrovski. – London : Little, Brown & Co., 1964. – P. 45–53.
 27. *Гуляс І. А.* Перфекціоністські настанови як чинник професійної готовності майбутніх практичних психологів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / І. А. Гуляс. – Івано-Франківськ, 2007. – 23 с.

© Чепурна Г. Л.